

Kur'ân'ın Değindiği İki Farklı Grup: Allah'ın Mescidlerini Takvâ Üzerine İnşâ Edenler ve Tahrip Etmeye Çalışanlar

Two Different Groups Mentioned by the Qur'ân: Those Who Build the Masjids of Allah on Taqwâ and Those Who Try to Destroy

*Mehmet YAŞAR**

Öz

Geçmişten günümüze değin mescidler her zaman Müslümanlar için önemli bir toplanma yeri olmuştur. Sadece namaz için değil birçok ritüelin icra edildiği kutsal mekânlardan biri olarak kabul edilmiştir. Bununla beraber Kur'ân-ı Kerîm'de tüm insanların, Allah'ın mescidlerine aynı saygı penceresinden yaklaşmadıklarını ortaya koyan âyetlere rastlamak mümkündür. Müminlerin Allah'ın mescidlerine yönelik tutumları ile müşriklerin yaklaşım tarzının farklı olduğunu apaçık bir şekilde gösteren âyetler mevcuttur. Tevbe Sûresi'nin 107-110. âyetleri ile Bakara Sûresi'nin 114. âyeti buna örnek gösterilebilir. Tevbe Sûresi'nin 107-110. âyetlerinde takvâ üzerine inşâ edilmiş bir mescidden övgüyle bahsedilmekte bunun mukabilinde münafıkların nifak üzerine inşâ ettikleri mescitle ilgili birtakım eleştirilere yer verilmektedir. Mezkûr âyette, takvâ üzerine inşâ edilmiş bu mescidde ibadet etmekle münafıkların inşâ ettikleri mescide gitmenin bir olmadığı apaçık bir şekilde ifade edilmiştir. Bakara Sûresi'nin 114. âyetinde ise Allah'ın mescidlerinde müminlerin ibadetlerini engellemeye çalışanlardan, bu mescidleri yıkmak isteyenlerden bahsedilmektedir. Bu kesimlerin, Allah'ın mescidlerine karşı ciddi bir düşmanlık besledikleri ortaya konularak, Müslümanlara önemli mesajlar verilmektedir. Ancak Kur'ân'da Allah'ın mescidlerini takvâ üzerine inşâ etmek isteyenlerle mescidleri yıkmak isteyenlerin kimler olduğuyla ilgili açık bir ayrıntıya yer verilmemiştir. Bahsedilen âyetlerde hangi mescidlerin kastedildiğini ortaya koymak ve ayrıca onları takvâ üzerine inşâ etmek isteyenlerle, Allah'ın mescidlerini yıkmak için çabalayanların kimler olduğunun tespiti bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Takvâ, Mescid, Tevbe Sûresi, Bakara Sûresi.

Abstract

From the past to the present, masjids have always been an important gathering place for Muslims. It has been accepted as one of the sacred places where many rituals are performed, not only for prayer. However, it is possible to come across verses in the Qur'ân that reveal that not all people approach Allah's mosques from the same respect window. There are verses that clearly show that the attitude of believers towards the mosques of Allah and the way of approach of polytheists are different. Examples

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, mehmetyasar1985@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3520-5973, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 31/01/2023, Accepted/Kabul Tarihi: 08/03/2023, Published/Yayın Tarihi: 18/03/2023.

on the subject can be shown in Surah al-Tawba and Surah al-Baqara. In verses 107 and 110 of Surah al-Tawba, a mosque built on piety is mentioned with praise, in contrast, there are some criticisms about the mosque built by hypocrites on hypocrisy it is provided. It is clearly stated in the said verse that worshipping in this mosque built on piety and going to the mosque built by the hypocrites are not the same. In verse 114 of Surah al-Baqara, the believers worship in the mosques of Allah it is mentioned about those who are trying to prevent, those who want to destroy these mosques. Important messages are being given to Muslims by revealing that these sections harbor a serious hostility towards the mosques of Allah. However, there are no explicit details in the Qur'ân about who wants to build Allah's mosques on piety and who wants to demolish the mosques. The subject of this study is to reveal which mosques are mentioned in the mentioned verses and also to determine who are those who want to build them on piety and who are those who are trying to destroy the mosques of Allah.

Keywords: Tafsir, Taqwâ, Masjid, Surah al-Tawba, Surah al-Baqara.

Giriş

Mescidler her zaman muvahhitler için önemli bir mekân ve simge olarak kabul edilmiştir. Kur'ân'a da bakıldığında Hz. İbrahim, Hz. Zekeriyyâ, Hz. Meryem gibi peygamber ve şahsiyetlerin kıssalarında da mescidlere atıfta bulunulduğu görülmektedir.¹ Buna karşılık şirk düşüncesini taşıyanlar açısından mescidler uzak durulması gereken mekânlar olarak addedilmiştir. Bunun en büyük örneği, Fil Vak'ası'nda görülmektedir. Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkma girişimi, sadece ticaretin Mekke'de yoğunlaşmasını engelleme amacıyla sınırlı değildi. Bilakis bunun ötesinde başka amaçlar da taşımaktaydı. Kâbe'nin tevhidin simgesi olması, Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkmak istemesindeki başı çeken en önemli sebeplerden biriydi.² Dolayısıyla Müslümanlar için çok önemli olan bu mekânlar şirk ehli için her zaman bir tehdit olarak görülmüştür. Ancak şu da bir gerçek ki, Allah'ın evlerini Ebrehe gibi fizikî olarak yıkmak isteyenler olduğu gibi onu şirkle kirletip gerçek amacından ve gayesinden uzaklaştırmak isteyenler de olmuştur. Câhiliye müşrikleri bunun en tipik örneklerinden biridir. Hz. Peygamber'in mücadelesine bakıldığında onun mescidleri gerçek misyonu olan tevhid düşüncesi üzerine kaim kılma gayesini gerçekleştirebilmek³ için yaşamı boyunca hep bir çaba ve gayret içerisinde olduğu apaçık anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in davetinin ilk yıllarında sayı olarak zayıf olmalarından ötürü Kâbe'de Müslümanlarla beraber toplanamıyor ve namaz kılamıyorlardı. Bu sebeple de Müslümanlarla gizli yerlerde toplanıyorlardı. Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın (öl. 55/675) evi buna örnek verilebilir. Müslümanlar İslâmî davetin güçsüz olduğu ilk zamanlarda nâzil olan vahyin Müslümanlara ulaştırılması ve önemli kararların

¹ Bu konuda bk. Kur'an (Erişim 5 Ocak 2023), Âl-i İmrân 3/37; el-Bakara 2/127.

² Bu konuda bk. Ebû Ca'fer Muhammed İbn Cerir et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Mısır: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 24/608-611.

³ Mescidlerin önemine vurgu yapan hadislerle ilgili bk. Cahit Karaalp, "Kur'ân'da "Mescid" Kavramı Ve Türkiye'de Cami Hizmetlerinin İyileştirilmesi", *Van İlahiyat Dergisi* 9/14 (2021), 71-72.

alınması için Erkam'ın evinde toplanıyorlardı.⁴ Başka bir ifadeyle o dönemde Müslümanlar için Erkam'ın evi, mescid vazifesi görüyordu. Zira mescidlerin, sadece namazların kılındığı bir mekânla sınırlı bir işlevinden bahsetmek mümkün değildir. Bilakis Müslümanlar için önemli kararların alındığı bir mahiyet de arz etmektedir. Dârünnedve müşrikler açısından önemli kararların alındığı önemli bir mekân işlevi gördüğü gibi, Müslümanlar için de Erkam'ın evi önemli kararların alındığı bir mekân mahiyetindedir. Bu yönüyle Resûl-i Ekrem, İslam'a davetin ilk yıllarında tüm zorluklara rağmen Müslümanlarla bir arada toplanmayı önemli görmüştür. İslâm'a davetin sonraki aşamalarında da Hz. Peygamber'in hayatında mescidlerin merkeze alındığı birçok olayın varlığı dikkati çekmektedir. Resûl-i Ekrem'in, isrâ ve mi'rac hadisesinde Mescid-i Aksâ'nın merkezî bir yer edinmesi, kıblenin değişiminde de aynı şekilde Mescid-i Harâm'a odaklanması, Hz. Peygamber'in hicret sonrası Müslümanların bir arada toplanıp ibadet edebilmeleri için Mescid-i Nebvî'yi inşâ etmesi bunun örneklerindedir. Bu yönüyle Hz. Peygamber'in hayatında mescidlerin merkeze alındığı birçok hadiseye rastlamak mümkündür. Kur'ân'ın da birçok âyetinde mescidlere yer verilmiştir. Dolayısıyla mescidlerin önemi açıktır.

Kur'ân âyetlerine bakıldığında mescidlerin faziletini zikreden âyetlerle beraber mescidlerle ilgili üzerinde durulan bir başka konu dikkat çekmektedir. Bu da Kur'ân'da Allah'ın kutsiyet atfettiği mescidlere karşı, birbirine zıt iki yaklaşımın mevcudiyetidir. Kur'ân, mescidleri takvâ üzerine imar etmek isteyenlere de yıkmak için çabalayanlara da yer vermektedir. Başka bir ifadeyle Kur'ân, mescid ifadesini birçok yerde hak-batıl mücadelesinin bir yansıması olarak kullanmıştır. Bazı âyetlerde takvâ üzerine inşâ edilmiş mescidlere yer verilirken, bazı âyetlerde ise Allah'ın mescidlerini yıkmak isteyenlerin olduğuna yahut bu kutsal mekânları çirkin emelleri için inşâ edenlerin olduğuna atıfta bulunmaktadır. Bu çalışmada mescidlerin faziletlerine ve önemli fonksiyonlarına yer yer temas edilecek olsa da asıl olarak Allah'ın mescidlerini takvâ üzerine inşâ edenlerle yıkmak isteyenlerin kimler olduğu üzerinde durulacak ve Kur'ân'ın ifade ettiği tarihî hadiselerin kendi dönemlerindeki yansımalarına yer verilecektir.

1. Takvâ Üzerine İnşâ Edilmiş Mescidler

Hz. Peygamber, Medine'ye hicret esnasında Kubâ köyünde Amr b. Avf oğullarının evinde misafir olarak kalmış ve bu köyde Kubâ adında bir mescid inşâ etmiştir.⁵ Medine'ye vardığında da Mescid-i Nebvî'yi inşâ etmiştir. Bu mescidler, Müslümanların birlik ve

⁴ Ebû Zehre Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ, *Hâtemü'n-nebiyyîn* (Kahire: Dârü'l-fikr, 1425), 1/326.

⁵ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî, *es-Sîretü'n-nebeviyye li-İbn Hişâm*, thk. Mustafa es-Sekkâ - İbrâhim el-Ebyârî - Abdülhafız eş-Şelebî (Kahire: Matba'a Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1955), 2/98-100.

beraberliği için önemli bir yere sahiptir.⁶ Bu durum münafıkları rahatsız etmiş ve bunun üzerine Müslümanların birliğine ve beraberliğine zarar vermek için bir mescid inşâ etmişlerdir. Hatta rivayetlere göre münafıklar, Tebük Seferi öncesi Hz. Peygamber'in yanına gelmiş, yağmurlu ve soğuk gecelerde ihtiyaç sahipleri için inşâ ettikleri mescide gelip orada onlara namaz kıldırılmalarını talep etmişlerdir. Ancak Hz. Peygamber Tebük Seferi'ne hazırlandıklarını belirterek Tebük Seferi sonrası mescidlerine gelip namaz kıldıracağını belirtmiştir. Sefer sonrası, Zûevan'da Allah Teâlâ, münafıkların o mescidi inşâ etme niyetlerinin hayır olmadığını, bilakis Müslümanların birliğine zarar verdiğini belirten âyetler nâzil etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber ashabından iki kişiyi mescidi yıkıp yakmak için göndermiştir. Ashap da verilen görevi başarılı bir şekilde yerine getirmiştir.⁷ Kur'ân, münafıkların inşâ ettiği mescid ile takvâ üzerine inşâ edilmiş mescidin kıyaslamasını şöyle yapmaktadır. *Bir de şunlar var ki, zararlı eylemler gerçekleştirmek, inkârcılıklarını pekiştirmek, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve resulüne savaş açmış kişi lehine fırsat kollamak üzere bir mescid yapmışlardır. "Amacımız sadece iyi bir şey yapmaktı" diye de yemin edecekler. Allah şahit, onlar kesinkes yalancıdırlar. Orada asla namaza durma! Daha ilk günden takvâ temeli üzerine kurulan mescid ise namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır. Allah da arınmaya çalışanları sever. Binasını Allah'a saygı ve O'nun hoşnutluğunu kazanma temeli üzerine kuran mı daha iyidir yoksa binasını kaymak üzere olan bir uçurumun kenarına kurarak onunla birlikte cehennem ateşine yuvarlanan mı? Allah hakkı çiğneyenleri doğru yola iletmez. Onların kurduğu bina, yüreklere paramparça olmadığı (yaşadıkları) sürece içlerinde bir huzursuzluk kaynağı olmaya devam edecektir. Allah her şeyi bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.*⁸ Anlaşıldığı üzere bu âyetlerde münafıkların inşâ ettiği Mescidü'd-dırâr'ın⁹ namazın ikame edilmesi için uygun bir yer olmadığı ve Hz. Peygamber'in bu mescidden uzak durması gerektiği ifade edilmiştir. Bunun yerine Kur'ân, Hz. Peygamber'i takvâ üzerine inşâ edilmiş mescidde namaz kılmaya yönlendirmiştir.

Kur'ân'ın, *"Daha ilk günden takvâ temeli üzerine kurulan mescid ise namaz kılman için elbette daha uygundur."* ifadesiyle, *takvâ üzerine inşâ edilmiş mescid* olarak vasıflandırdığı bu mescid hakkında ise açık bir bilgiye yer verilmemiştir. Kur'ân'da takvâ üzerine inşâ edilmiş mescidin, hangi mescid olduğu açıkça belirtilmeyerek bir yönüyle mescid bilgisi mübhem bırakılmıştır. Âyetteki mescidin hangi mescid olduğu noktasında İslâm âlimleri tarafından

⁶ Mescidlerin birlik ve beraberlik üzerindeki rolü ile ilgili bk. Mehmet Kubat, "İslâm Toplumunun Birlik ve Beraberliğini Sağlama Merkezleri Olarak Câmî ve Mescidler", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (2020), 5-31.

⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkid el-Vâkîdî, *Megâzî*, thk. Marsden Cons (Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1409/1989), 3/146.

⁸ et-Tevbe 9/107-110.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Osman Zümrüt, "İslam Tarihinde "Zararlı Mescid" (Mescid-i Dırar) Olayı ve Günümüze Anımsattıkları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/17 (2004), 9-30.

çeşitli görüşler serdedilmiştir. Âlimlere bakıldığında her birinin, âyette kastedilen mescidin hangi mescid olduğunun tespiti noktasında çeşitli karine ve delillerden hareketle bir çaba içerisinde oldukları görülmektedir. Bazı sahâbe ve tâbiîne göre âyetteki mezkûr mescidden kasıt, Mescid-i Nebevî'dir. Bu görüşün en büyük dayanağı, Hz. Peygamber'in âyeti bu şekilde tefsir etmesidir. Rivayetlere göre sahâbîler, Hz. Peygamber'e âyette bahsedilen mescidin hangi mescid olduğunu sormuş o da Mescid-i Nebevî'yi kastederek, "O, şu mescidinizdir." şeklinde cevap vermiştir.¹⁰ Sahâbîlerden de benzeri görüşler aktarılmıştır. İbn Ömer'e âyette kastedilen mescidin Kubâ Mescidi mi yoksa Mescid-i Nebevî mi olduğu sorulmuş o âyetteki mescidin Mescid-i Nebevî olduğunu belirtmiştir. Zeyd b. Sâbit'ten de benzeri görüş dile getirilmiştir. Tâbiînden Said b. Müsseyyeb de "İlk günden itibaren takvâ üzerine inşâ edilmiş mescid, Medine'nin en büyük mescididir." demiştir. Öte yandan selef içerisinde bu kanaatte olmayanlar da mevcuttur. Örneğin İbn Abbas'ın da içerisinde bulunduğu bir görüşe göre âyette kastedilen mescid, Mescid-i Nebevî değil, Kubâ Mescidi'dir.¹¹ Anlaşıldığı üzere âyette zikredilen mescidin hangi mescid olduğu noktasında farklı değerlendirmeler mevcuttur.

Selefin mescidin tespitindeki farklı yaklaşımları, müfessirlerin de ihtilaf etmelerine zemin hazırlamıştır. Taberî bu iki görüş içerisinde âyetteki mescidi, Mescid-i Nebevî olarak tefsir edenlerin görüşünü tercih etmektedir. Bunun gerekçesi olarak da konuyla ilgili yukarıda zikredilen Hz. Peygamber'in hadislerini delil göstermektedir. Ebû Hayyân el-Endelüsî'ye göre (öl. 745/1344) âyetteki mescidin Kubâ Mescidi olması, Mescidü'd-dırâr'ın mukabilinde zikredilmesi açısından uyumludur. Zira Mescidü'd-dırâr'ın, Mescid-i Nebevî ile karşılaştırılması daha uzak ihtimaldir. Ona göre konu bütünlüğü ve bağlam âyetteki mescidin Kubâ Mescidi olmasını desteklemektedir. Bununla beraber Ebû Hayyân bu konuda ashabın ve tâbiînin ihtilaf ettiğini ve Hz. Peygamber'in de konuyla ilgili hadislerinin olduğunun altını çizmektedir. Âyetteki mescidin Mescid-i Nebevî olduğuna dair rivayetlerin sahih olması durumunda Hz. Peygamber'in hadislerine rağmen diğer görüşün yani âyetteki mescidin, Kubâ Mescidi olduğu görüşünün tercih edilmesinin mümkün olmadığını söylemektedir.¹²

Yukarıda zikredilen âyette geçen mescidin, Mescid-i Nebevî olduğuna delalet eden Hz. Peygamber'in bazı hadislerinden bahsetmek mümkündür. Bu rivayetlerden birine göre sahâbîlerden iki kişi âyette kastedilen mescidin hangi mescid olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bunlardan biri âyette zikri geçen mescidin, Kubâ Mescidi olduğunu ifade etmiş, diğeri ise Mescid-i Nebevî olduğunu iddia etmiştir. Aralarında anlaşamadıkları için durumu Hz. Peygamber'e arz etmişlerdir. Hz. Peygamber'de "O, şu mescidimdir." demiştir.¹³ Übey b. Kâ'b'ın (öl. 33/654 [?]) aktardığı başka bir rivayete göre, Hz. Peygamber'e takvâ üzerine inşâ

¹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/477.

¹¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/478.

¹² Ebû Hayyân Endelüsî, *el-Bahri'l-muhîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1420), 5/504.

¹³ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Süneni't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: İsa el-Bâbî el-Halebî, 1975), "Tefsir", 3099.

edilmiş mescidin hangi mescid olduğu sorulmuş Hz. Peygamber de مسجدي هذا “*Şu mescidim olandır.*” demiştir. Bir başka rivayete göre Hz. Peygamber’in “*Takvâ üzerine inşâ edilmiş mescid, şu mescidim olandır. Hepsinde de hayır vardır.*” dediği rivayet edilmiştir.¹⁴ Bu rivayetten de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber kasdolunan mescidin ne olduğunu belirttikten sonra tüm mescidlerin hayırlı olduğunu ifade etmektedir. Onun bu tefsirinin önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Ebû Saîd el-Hudrî'nin (öl. 74/693-94) rivayet ettiği bir başka hadiste ise Hz. Peygamber'e takvâ üzerine inşâ edilmiş mescidin hangi mescid olduğu sorulmuş o da çakı taşlarını eline alıp yere fırlatmış ve ardından, “*O şu mescidinizdir.*” demiştir.¹⁵ Nevevî (ö. 676/1277) bu rivayetten hareketle âyetin tefsirinde önemli tespitlerde bulunmaktadır. Ona göre Hz. Peygamber'in bu hadisi, takvâ üzerine inşâ edilmiş mescidin, Mescid-i Nebevî olduğunun kesin delili mahiyetindedir. Hatta ona göre Hz. Peygamber'in küçük taşları eline alıp yere atması ve sonrasında cevap vermesi kasdolunan mescidin Mescid-i Nebevî olduğunu apaçık beyan etmek içindir. Başka bir ifadeyle Hz. Peygamber âyette kastedilen mescidin Mescid-i Nebevî olduğunu beyan ederken taşları yere fırlatarak cevap vermesi, bu mescidin Mescid-i Nebevî olduğunu açıkça göstermek istemesinden ötürüdür. Nevevî'ye göre Hz. Peygamber'in bu tefsiri, âyette bahsedilen mescidin Mescid-i Kubâ olduğunu söyleyen müfessirlerin görüşlerini çürütmektedir.¹⁶ Her ne kadar Nevevî Hz. Peygamber'in tefsirini, delaleti kesin olarak görse de kastedilen mescidin Kubâ Mescidi olduğunu savunanların da delilleri mevcuttur. Örneğin Ebû Hüreyre'nin (öl. 58/678) Hz. Peygamber'den aktardığına göre “*Burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır.*” âyeti, suyla temizlenmeleri sebebiyle Kubâ ehli hakkında nâzil olmuştur.¹⁷ Süyûtî'ye göre (öl. 911/1505) her iki görüşte meşhurdur ve ikisini de destekleyen hadisler mevcuttur.¹⁸ Bununla beraber, âyetteki mescidin Kubâ Mescidi olarak tefsir edilmesinin Müslim'in (öl. 261/875) “*O, şu mescidinizdir.*” hadisiyle çelişmediğini belirtmektedir. Zira ona göre Müslim hadisinde, Kubâ Mescidi'nin, takvâ üzerine inşâ edildiği gibi Mescid-i Nebevî'nin de takva vasfına sahip olduğu vurgulanmaktadır. Hatta o sözle, Mescid-i Nebevî'nin takvâ üzerine inşâ edilmesinin daha evla olduğu belirtilmektedir.¹⁹

¹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/482.

¹⁵ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.), “Hac”, 96.

¹⁶ Bu konuda bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1392), 9/169.

¹⁷ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: Mektebetü'l-Asriye, ts.), “Tahâret”, 44.

¹⁸ Celâleddîn es-Süyûtî, *ed-Dîbâc alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, thk. Ebû İshâk el-Huveynî el-Eserî (Arabistan: Dâru İbn Affân, 1996), 3/430.

¹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-azîm*, 4/214.

Bazı müfessirler metin içi bağlamdan ve başka delillerden hareketle âyetteki mescidi Kubâ Mescidi olarak tahsis etmiştir. Buna göre “*Orada asla namaza durma! Daha ilk günden takvâ temeli üzerine kurulan mescid ise namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır. Allah da arınmaya çalışanları sever.*” âyetindeki “*Burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır.*” ifadesi, Kubâ ehlini kastetmektedir. Rivayetlere göre Hz. Peygamber, “*Ey ensar topluluğu! Allah temizlik hususunda sizi övdü. Neyle temizleniyorsunuz?* diye sormuş, onlar da ‘*Namaz için abdest alıyoruz, cünüplükte guslederiz ve su ile istinca ediyoruz.*’ demişlerdir.”²⁰ bu ve benzeri hadislerden hareketle âyetin Kubâ ehlini kastettiğini dile getirenler olmuştur.²¹ Mâtürîdî (öl. 333/944) buna benzer hadislerden hareketle âyetin Kubâ Mescidi’ni kastedebileceğine işaret etmektedir.²² Başka bir rivayete göre ise bizzat Hz. Peygamber “*Burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır.*” âyetinin Kubâ ehli hakkında nâzil olduğunu ifade etmiştir.²³

Anlaşıldığı kadarıyla âyetteki mescidi, Kubâ Mescidi olarak tahsis edenler, âyetin metin içi bağlamını ve mezkûr âyetin devamındaki “*Burada gerçekten temizlenmek isteyen adamlar vardır.*” ifadesinin Kubâ ehlini kastettiğine dair Hz. Peygamber’in nüzûl sebebini belirten hadisini delil göstermektedirler. Örneğin Cessâs, mezkûr âyetin Kubâ ehli hakkında nâzil olduğunu belirten rivayetten hareketle, takvâ üzerine inşâ edilen mescidin Kubâ Mescidi olduğunu söylemektedir.²⁴ Özetle âyetin nüzûl sebebi ve bağlamı mescidin Kubâ Mescidi olduğunun delili olarak sunulmuştur. Ancak bu iki delil arasında bir tezatlık olduğunu değerlendiren âlimler de mevcuttur. Örneğin Kurtubî’ye göre (öl. 671/1273) âyetin nüzûl sebebini konu edinen hadis, âyette kastedilen mescidin Kubâ Mescidi olduğunun delilidir. Ancak Ebû Saîd el-Hudrî’nin rivayet ettiği hadis ise bu mescidin Mescid-i Nebevî olduğunu kesin bir şekilde açıklamaktadır. Ona göre bu durumda bu hadise rağmen başka şeye itibar edilmemelidir.²⁵ Benzer görüşü İbn Atıyye de dile getirmektedir. Ona göre de kıssa bütünlüğü ve bağlam âyette kastedilen mescidin, Kubâ Mescidi olduğunu göstermektedir. Ancak Hz.

²⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye), “İstinca”, 355.

²¹ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve irâbüh*, thk. Abdülcélîl Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1988), 2/469.

²² Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, nşr. Mecdî Baslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 5/481.

²³ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 44.

²⁴ Ebû Bekr Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Abdüsselâm Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3/202.

²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Berdevûni (Kahire: Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, 1964), 8/260.

Peygamber'in hadisi, ikinci görüşün doğruluğunu göstermektedir. Hadisle beraber başka görüşlere itibar edilememelidir.²⁶

Taberî, âyette kastedilen mescidin Mescid-i Nebevî olduğunu belirtmesine rağmen, “Burada gerçekten temizlenmek isteyen adamlar vardır.” âyetindeki temizlenenleri, ‘suyla temizlenenler’ şeklinde yorumladıktan sonra âyetin Kubâ ehlini kastettiğine dair mezkûr hadisin değişik versiyonlarını zikretmiştir.²⁷ Bu durumda Taberî, âyetin başındaki takvâ üzerine bina edilmiş mescidi, Mescid-i Nebevî'yle tahsis etmiş, ancak âyetin devamındaki “Burada gerçekten temizlenmek isteyen adamlar vardır.” ifadesinin tefsirinde ise âyetin, suyla temizlenen kişiler hakkında nâzil olduğuna değinen rivayetleri zikrederek Kubâ ehlinin de bahsedilen kişilerden olduklarına işaret etmiştir. Taberî'nin takvâ üzerine inşâ edilmiş mescidi, Mescid-i Nebevî olarak tefsir etmesi, onun maddî yönden temizliği önemseyenleri Kubâ ehliyle sınırlı tutmadığı ve konuyla ilgili Hz. Peygamber'in hadislerinin umumunu temel aldığını ve âyeti Kubâ ehliyle tahsis bağlamında değerlendirmediğini göstermektedir. Muhtemelen o tüm ensarı âyetin bağlamı çerçevesinde değerlendirmiştir. İbn Cüzey'e göre (öl. 741/1340) mezkûr mescidi, Mescid-i Nebevî olarak tefsir edenler, “Burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır.” âyetinin ensar hakkında nâzil olduğunu savunmaktadırlar. Mezkûr mescidi, Kubâ Mescidi olarak tahsis edenler ise “Burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır.” âyetinin ensarın tamamı hakkında değil, Benî Amr b. Avf hakkında nâzil olduğunu savunmaktadırlar.²⁸ Cürcânî'ye göre sahih olan görüş, âyetteki mescidin Mescid-i Nebevî olmasıdır. Bu durumda temizlenenler de Kubâ Mescidi ve Mescid-i Nebevî'ye giden tüm ensardır.²⁹ Bu görüşüyle Cürcânî'nin, Taberî'nin benzeri bir görüşü tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Ebû Zehre (1898-1974) zikredilen görüşler hakkında önemli tespitlerde bulunmaktadır. Ona göre çoğu müfessir âyetteki mescidi, Kubâ Mescidi olarak tahsis etmiştir. Bazıları ise Mescid-i Nebevî olarak yorumlamıştır. Zehre çoğunluğun görüşünü tercih ettiğini belirtmektedir. Buna gerekçe olarak ise hicret sonrası ilk inşâ edilen mescidin Kubâ Mescidi olmasını göstermektedir. Mescid-i Nebevî'nin ise sonra inşâ edildiğini belirtmektedir. Ayrıca ona göre âyette takvâ üzerine inşâ edilmiş mescid, Mescid-i Dırâr'ın mukabilinde zikredilmiştir. Zira Mescid-i Dırâr'ı inşâ edenler bununla Kubâ Mescidi'nin değerini düşürmeyi ve Kubâ ehline komplo kurmayı düşünüyorlardı. Ebû Zehre bu iki gerekçeden dolayı âyette zikredilen mescidin, Kubâ Mescidi olduğunu tercih etmektedir. Ayrıca Kubâ Mescidi'nin takvâ

²⁶ İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422), 3/82.

²⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/490.

²⁸ Bu konuda bk. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Cüzey el-Kelbî, *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*, nşr. Abdullah Halidî (Beyrut: Dârü'l-Erkâm b. Ebî'l-Erkâm, 1416), 1/348.

²⁹ Ebû Bekr Abdülkâhir Cürcânî, *Dürcü'd-dürer fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm* thk. Tal'at Salâh el-Ferhân-Muhammed Edîb Şekûr (Amman: Dârü'l-Fikr, 2009), 1/798.

üzerine inşâ edilmiş olmasının zâtî bir fazilet olduğunu, bunun yanı sıra münafıkların o mescide gitmemesi, gidenlerin muhlislerden olması yönüyle de izâfî bir faziletinin de olduğunu söylemektedir. Bu yönüyle o, âyetteki temizliği maddî açıdan temizlik olarak değil, şirkten arındıran manevî bir temizlik olarak yorumlamıştır.³⁰ Mezkûr âyetin, maddî yönden temizliği değil, manevî temizliği vurguladığını iddia eden başka müfessirler de olmuştur.³¹ Bunun yanı sıra âyetteki mescidin sadece Mescid-i Nebevî yahut Kubâ Mescidi olmadığı her ikisinin de âyete dahil olduğunu iddia edenler de olmuştur. Örneğin İbn Hacer'e göre (öl. 852/1449) her iki mescid de takvâ üzerine inşâ edilmiştir. Ona göre âyetin devamındaki “*Burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır.*” ifadesi kastedilen mescidin Kubâ Mescidi olduğunu desteklemektedir. Zira konuyla ilgili Hz. Peygamber, “*Burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır.*” âyetinin suyla temizlendikleri için Kubâ ehli hakkında nâzil olduğunu belirtmiştir.³² Ancak İbn Hacer'e göre Hz. Peygamber'in kastedilen mescidin, kendi mescidi olduğunu belirtmesinin nedeni, âyette kastedilen mescidin sadece Kubâ Mescidi ile tahsis edilemeyeceğini ifade etmek istemesindedir. Hz. Peygamber böylelikle bu konudaki yanlış algıyı ortadan kaldırdığını ifade etmektedir.³³ İbn Âşûr'da (1879-1973) buna benzer bir tercihte bulunmaktadır. Ona göre âyetteki mescidden kasıt, vasfı takvâ üzerine inşâ edilmiş tüm mescidlerdir. Âyette belli, somut bir mescide vurgu yapılmamaktadır. Bu durumda Kubâ Mescidi ve Mescid-i Nebevî bu vasıfla vasıflandığından âyet her ikisine de şamildir.³⁴ Râzî de (öl. 313/925) Kâdî Abdülcebbar'dan (öl. 415/1025) şu nakli yapmaktadır: “*Her ikisinin de bu zikre dahil olmasına engel bir durum yoktur. Zira Allah'ın 'takvâ temeli üzerine kurulan mescid' sözü, birinin 'salih bir adamla oturman daha doğrudur' sözü gibidir. Bu söz, belli bir şahıs ile sınırlı değildir.*”³⁵

Bazı âlimler ise âyette kastedilen mescidi belli bir mescidle tahsis etmekten ziyade tüm mescidleri âyetin bağlamında değerlendirmiştir. Örneğin İbn Teymiyye'ye göre âyetin nüzûl sebebi bahsedilen mescidin, Kubâ Mescidi olduğu izlenimini verse de Hz. Peygamber takvâ üzerine inşâ edilmiş mescidin sadece Kubâ Mescidi olmadığını göstermek için kendi mescidinin de takvâ üzerine inşâ edilmiş bir mescid olduğunu belirtmek istemiştir. Böylelikle âyetteki vasfın sadece Kubâ Mescidi'yle sınırlı olmadığını, hatta Mescid-i Nebevî'nin takvâ üzerine inşâ edilmiş mescid vasfını daha çok hakkettiğini göstermek istemiştir. Ayrıca âyetin nüzûl sebebinin Kubâ Mescidi hakkında olması ve münafıkların inşâ ettiği mescidin

³⁰ Muhammed Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr* (b.y.: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.), 7/3446.

³¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 4/368.

³² Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 44.

³³ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, thk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379), 7/245.

³⁴ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâriü't-Tûnusiyye, 1984), 11/32.

³⁵ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî, *Mefâtihü'l-gayb. et-Tefsîrü'l-kebîr* (Beyrut: Dâru İhyâ't-türâsî'l-Arabî, 1420), 16/148.

mukabilinde zikredilmesi yönüyle de takvâ üzerine inşâ edilmiştir. Ancak İbn Teymiyye'ye göre sadece Mescid-i Nebevî ve Kubâ Mescidi değil, yeryüzünde takvâ üzerine inşâ edilmiş her mescid, âyetin kapsamına dahildir. Sadece Mescidü'd-dırâr'lar bunun dışındadır.³⁶ Bu durumda İbn Teymiyye Hz. Peygamber'in "O, *şu mescidinizdir.*" tefsirini, tahsis bağlamında değil, vasfı ön plana çıkarıcı bir beyan mahiyetinde gördüğü anlaşılmaktadır.

Bu değerlendirmelerden de anlaşıldığı üzere bazı âlimler, takvâ üzerine inşâ edilmiş mescidi, Hz. Peygamber'in "O, *şu mescidimdir.*"; "O, *şu mescidinizdir.*" gibi hadislerden hareketle ve birçok sahâbînin görüşünden ötürü Mescid-i Nebevî olarak tahsis etmişlerdir. Taberî ve Şevkânî gibi âlimler bu kanaattedir. Şevkânî bu tercihin neden dikkate alınması gerektiğiyle ilgili önemli iddialarda bulunmaktadır. Ona göre âyette kastedilen mescidin, Kubâ Mescidi olduğunu açıkça ifade eden bazı rivayetler mevcuttur. Ancak âyette kastedilen mescidin Kubâ Mescidi olduğuyla ilgili zikredilen hadisler, âyette zikredilen mescidin Mescid-i Nebevî olduğunu ifade eden hadislere göre hem sıhhat açısından hem de delalet yönüyle aynı derecede değildir. Zira Hz. Peygamber, kastedilen mescidin Mescid-i Nebevî olduğunu açık ve kesin bir şekilde vurgulayarak belirtmiştir. Dolayısıyla da bu konuda ashabın veya başkalarının görüşlerine itibar edilmemelidir. Ayrıca bu görüşler, Hz. Peygamber'in hadisine mukabil olarak zikredilmemelidir. Bu bağlamda Şevkânî'ye göre Kubâ Mescidi'nde namaz kılmanın faziletiyle ilgili rivayetlerin zikredilmesinin de bir faydası yoktur. Zira bu rivayetler, takvâ üzerine inşâ edilmiş mescidin, Kubâ Mescidi olduğuna delalet etmemektedir. Kaldı ki Mescid-i Nebevî'de namaz kılmanın faziletiyle ilgili rivayetler Kubâ Mescidi'ne oranla daha çoktur.³⁷ Öte yandan âyetin tefsirinde tarihî verileri, âyetin nuzül sebebini, sahabe görüşünü ve âyetin bağlamını dikkate alanlar ise âyette kastedilen mescidin Kubâ Mescidi olduğunu belirtmişlerdir.

Müfessirlerden aktarılan görüşler bağlamında şunu söylemek mümkündür. Hem Kubâ Mescidi'nin hem de Mescid-i Nebevî'nin âyete öncelikli olarak dahil olmasıyla beraber, takvâ üzerine inşâ edilmiş her mescidin de âyette kastedilen mescide dahil olarak değerlendirilmesi imkân dahilindedir. Zira Hz. Peygamber'in "O, *şu mescidimdir.*" sözünü tahsis değil, örnekleme bağlamında değerlendirmek pekâlâ mümkündür. İbn Kesîr'in de konuyla ilgili değerlendirmelerine bakıldığında âyetin umumunu temel aldığını gösteren yorumları mevcuttur.

İbn Kesîr, Hz. Peygamber'in âyette kasdolunan mescidi, Mescid-i Nebevî olarak tefsir etmesi ile âyet arasında bir tenakuzun olmadığını belirtmektedir. Zira ona göre Kubâ Mescidi ilk günden takvâ üzerine inşâ edilmişse Mescid-i Nebevî'nin takvâ üzerine inşâ edilmiş olması

³⁶ Takıyyüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*. nşr. Abdurrahman b. Muhammed Kasım (Riyad: Mecmau'l-Melik Fahd li't-tibaati'l-Mushafi'ş-Şerif, 1416/1995), 17/469; 27/406.

³⁷ Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Şam: Dâru İbn Kesîr, 1414), 2/462-463.

daha evla ve gereklidir.³⁸ İbn Kesîr Hz. Peygamber'in sözünü âyetin tahsisi bağlamında değil, umum âyete dahil olan bir örnek olarak değerlendirdiğini gösteren tespitlerde de bulunmaktadır. Ona göre “*Daha ilk günden takvâ temeli üzerine kurulan mescid ise namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır.*” âyeti, ilk günden itibaren takvâ üzerine inşâ edilmiş camilerde namaz kılmanın müstehap olduğuna delildir. Ayrıca mezkûr âyet, kirlere uzak durup abdesti güzel alan salih insanlarla beraber cemaatle namaz kılmanın müstehaplığına da delildir.³⁹ Onun bu yorumuyla, umum anlamın dikkate alınması gerektiğine işaret ettiğini söylemek mümkündür. Şinkîtî'nin de dediği gibi âyetin bağlamı, âyetteki mescidin, belli bir mescidle tahsis edilemeyeceğine, takvâ üzerine inşâ edilmiş tüm mescidleri kapsadığına delildir. Zira âyetin öncesine bakıldığında “*Bir de şunlar var ki, zararlı eylemler gerçekleştirmek, inkârculuklarını pekiştirmek, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve resulüne savaş açmış kişi lehine fırsat kollamak üzere bir mescid yapmışlardır. “Amacımız sadece iyi bir şey yapmaktır” diye de yemin edecekler. Allah şahit, onlar kesinkes yalancılardır.*” ifadesiyle münafıkların inşâ ettikleri Mescidü'd-dırâr'dan bahsedilmektedir.

Mescidü'd-dırâr, Kubâ'da inşâ edilmiş bir mescittir. Münafıklar, Hz. Peygamber'den inşâ ettikleri mescitte namaz kılmasını istemişlerdi. Ancak Allah Teâlâ, onların gerçek yüzlerini göstermiş ve Hz. Peygamber'in emriyle mescid yıkılmıştır. Bu yönüyle Allah Kubâ Mescidi'yle münafıkların mescidini mukayese etmiştir. Âyetin devamına da bakıldığında “*Binasını Allah'a saygı ve O'nun hoşnutluğunu kazanma temeli üzerine kuran mı daha iyidir yoksa binasını kaymak üzere olan bir uçurumun kenarına kurarak onunla cehennem ateşine yuvarlanan mı?*” ifadesiyle takvâ üzerine inşâ edilmiş mescidle küfür üzerine inşâ edilmiş mescidin mukayesesi söz konusudur. Dolayısıyla iki mescidle ilgili Şinkîtî'nin de belirttiği üzere, ‘birbirine zıt iki yaklaşımın mukayesesi mevcuttur.’ Bu durumda âyetteki *ilk günden* kasıt, zaman açısından değildir. Bilakis ilk günden itibaren takvâ üzerine inşâ edilmiş her mescidi kapsamaktadır.⁴⁰ Dolayısıyla âyetin umumunun dikkate alınması en doğrusudur. Bu bağlamda her ne kadar âyet, Kubâ Mescidi ile Mescid-i Nebevî'nin takvâ üzerine inşa edildiğini öncelikli olarak ifade etse de diğer mescidler de âyetin bağlamına dahil kabul edilebilir. Özellikle mezkûr âyetin münafıkların mescidine eleştiri bağlamında zikredilmesi bu açıdan anlamlıdır. Mescidü'd-dırâr ile takvâ üzerine inşâ edilmiş mescid bir değildir. Aynı kategoride değerlendirilmesi de mümkün değildir.

³⁸ Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Kahire: Matbaatü's-Saâde, ts.), 4/215.

³⁹ Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer Kureşî İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-'azîm*, nşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419), 4/216.

⁴⁰ Muhammed el-Emîn eş- Şinkîtî, *Edvâ'ül-beyân fî îzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415/1995), 8/323.

2. Allah'ın Mescidlerini Yıkmaya Çalışanlar

Kur'ân'da Allah'ın kutsal mekânlarında ibadet edilmesine mâni olanlardan, yeri geldiğinde fiilî olarak saldırmak isteyenlerden hatta Allah'ın mescidlerini yıkmak için çabalayanlardan bahsedilmektedir. Kur'ân, Allah'ın isminin anılmasını engellemeye çalışan ve mescidlerini yıkmak isteyenlerden şu şekilde söz etmektedir: “*Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan ve onların harap olması için çalışandan daha zâlim kim olabilir? Aslında bunların oralara ancak korka korka girmeleri gerekir. Böyleleri için dünyada rezillik var, âhirette de onlar için büyük azap vardır.*”⁴¹ mesâcid ifadesinin ne anlama geldiği ve Allah'ın mescidlerinde ibadet edilmesini engelleyip yıkmak isteyenlerin kimler olduğuyla ilgili farklı yorumlar mevcuttur.

İbn Abbas'tan rivayet edilen bir görüşe göre Allah'ın mescidlerini yıkmak isteyenler Hristiyanlardır. Âyetteki mesâcidden kasıt ise Beytülmakdis (Süleyman Mâbedi)'dir. Mücâhid'de Hristiyanların, Beytülmakdis'te eziyete sebep olduklarını ve insanların ibadetlerini engellemeye çalıştıklarını söylemiştir. Bir diğer görüşe göre ise âyetin kastettiği Buhtunnasr ve ordusudur. Hristiyanlar da onu desteklemiştir. Bahsedilen mescid ise Beytülmakdis'tir. Katâde'ye göre ise âyette bahsedilen kişiler Hristiyanlardır. Bunlar Yahudilere duydukları nefretten ötürü Mecûsî Buhtunnasr ile beraber Beytülmakdis'i yıkmak için anlaşmışlardır. Süddî'ye göre Yahudiler, Hz. Yahyâ'yı şehit etmelerinden dolayı Romalılar bunun intikamını almak için Beytülmakdis'in yıkılması için Buhtunnasr'a destek olmuşlardır. Öte yandan bu âyeti, Hz. Peygamber öncesi gerçekleşmiş tarihî bir olay bağlamında değil de Hz. Peygamber dönemiyle ilişkilendirenler olmuştur. Mesela İbn Abbas'tan yapılan başka bir rivayete göre müşrikler Hz. Peygamber'in Kâbe'de namaz kılmasını engellemeleri üzerine bu âyet inmiştir. İbn Zeyd'e göre de müşrikler, Hz. Peygamber'in Mekke'ye girmesine izin vermeyip onu Hudeybiye'de anlaşmaya zorladıkları için âyet Mekkeli müşrikleri kastetmektedir. Müşrikler, hiç kimsenin Kâbe'yi ziyaret etmesini engellemezken Hz. Peygamber'e bunu yapmışlardır.⁴²

Selefin bu farklı yorumları, müfessirlerin de ihtilaf etmelerine zemin hazırlamıştır. Taberî mezkûr görüşler içerisinde bir tercihte bulunmaktadır. Ona göre âyette kastedilenler Buhtunnasr'a yardım eden Hristiyanlardır. Zira Hristiyanlar Buhtunnasr'a yardım ederek Beytülmakdis'in yıkılması için çabalamışlardır. Buhtunnasr'ın ayrılmasından sonra da Hristiyanlar, mümin Yahudilerin Beytülmakdis'te namaz kılmalarını engellemeye devam etmişlerdir. Taberî bu görüşü tercih etmesinin gerekçelerini ve diğer görüşlerin neden yanlış olduğunu da delillendirmektedir. Ona göre selef, âyetin tefsiriyle ilgili sadece üç görüş dile getirmiştir. Bu durumda Allah'ın “*Onların harap olması için çalışan...*” ifadesiyle de sadece iki

⁴¹ el-Bakara 2/114.

⁴² Taberî, Câmi'u'l-beyân, 2/523; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-âzîm*, 1/388.

mescidden birini kastetmiş olması gerekmektedir. Zira âyette değinilen mescidin hangi mescid olduğunun tespitiyle ilgili rivayetler iki mescid etrafında şekillenmektedir. Bu durumda âyette kasdolunan mescidin Mescid-i Harâm yahut Beytülmakdis'ten biri olması gerekmektedir. Taberîye göre müşrikler, her ne kadar kimi zaman bazı vakitlerde Müslümanların namaz kılmalarını engellemeye çalışmış olsa da Mescid-i Harâm'ı yıkmak için hiçbir girişimde bulunmamışlardır. Hatta Taberî müşriklerin Câhiliye döneminde Mescid-i Harâm'ı imar ettiklerini ve bununla övündüklerini Allah'ın da onları mescidleri imar etmekle vasıflandırdıklarını açıklamaktadır. Bu durumda ona göre âyetteki mescidleri yıkmak için çabalayanlar, müşrikler değildir. Her ne kadar müşrikler mescidlerle ilgili Allah'ın razı olmadığı davranışlarla bulunmuş olsalar da bu durum onların Allah'ın mescidlerini yıkmaya çalıştıklarına delil değildir. Taberî âyetin siyak-sibakını, tercih ettiği görüşün en önemli dayanaklarından biri olarak göstermektedir. Ona göre “Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan ve onların harap olması için çalışandan daha zâlim kim olabilir?” âyetinden önce Yahudi ve Hristiyanların haberlerinden bahsedilmiş ve onların olumsuz fiilleri kınanmıştır. Âyetin sonrasında da Hristiyanlar, kınanmış ve onların Allah'a attıkları iftiralara değinilmiştir. Bu sebeple bağlam bilgisi, mezkûr âyetin Ehl-i kitap hakkında olduğunu kanıtlamaktadır. Ona göre âyetin bağlamına bakıldığında Kureyş ve Arap müşrikleri hakkında herhangi bir ayrıntıya yer verilmemiştir. Aynı şekilde âyetten önce de Mescid-i Harâm hakkında bir şey zikredilmemiştir. Bu durumda âyette kastedilenlerin müşrikler ve Mescid-i Harâm olması ihtimal dahilinde değildir. Taberî'ye göre mezkûr âyetin, konu bütünlüğü açısından kendisiyle benzer olduğu önceki ve sonraki âyetlerin de dikkate alınarak tevil edilmesi en doğrusudur. Çünkü zikredilen âyetin haberi hem şekil açısından hem de benzerlik yönüyle önceki ve sonraki âyetlerle uyumludur. Dolayısıyla bir delil, bunun aksini desteklemediği sürece, âyetlerin bağlamı, kıssa ve konu bütünlüğü yönüyle benzer ise âyetler beraber ele alınmalıdır.⁴³ Bu yorumuyla Taberî, Allah'ın mescidlerinde namaz kılmaktan engellenen kişilerin Benî İsrâîl'in müminleri olduklarını ve âyetin onları kastettiğine dair görüşü tercih etmektedir. Ancak bununla beraber “Allah'ın mescidlerinde “O'nun adının anılmasına engel olan ve onların harap olması için çalışandan daha zâlim kim olabilir?” âyetinin umumundan hareketle, Allah'ın mescidlerinde namaz kılanları engelleyen ve mescidleri yıkmaya çalışan herkesin haddi aşan zâlimlerden olduğunun da altını çizmektedir.⁴⁴

Anlaşıldığı kadarıyla Taberî bu görüşü tercih etmesinin sebebi olarak üç gerekçe üzerinde durmaktadır. Bunlar; müşriklerin Mescid-i Harâm'a duydukları saygı, müşriklerin Mescid-i Harâm'ı yıkmaya girişiminin olmaması ve en önemlisi de âyetin bağlamıdır. Bu açıdan bakıldığında Taberî bu tercihiyle, âyetin umumunu dikkate almamıştır. Bunun yerine anlamı tayin etmeye odaklanmıştır. Elbette bu önemli bir yöntemdir. Âyetin net olarak ne ifade

⁴³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/523.

⁴⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/523.

ettiğini tespit etmek ve Allah'ın muradını ortaya çıkarmak çok da kolay bir şey değildir. Öte yandan Taberî bu âyette gerçekleşmiş bir hadiseye atıfta bulunmaktadır. Gerçek bir yıkıntının olduğu bir hadiseden bahsetmektedir. O, âyeti manevî bir yıkım şeklinde tefsir etmekten kaçınmaktadır. Tarihî verilerden hareketle âyetin muradını somutlaştırmaktadır. Ancak Taberî, âyetin devamındaki “*Aslında bunların oralara ancak korka korka girmeleri gerekir.*” pasajının tefsirinde daha çok umum anlam üzerinde durduğu anlaşılmaktadır. Taberî Katâde ve Süddî'nin âyetin tefsiriyle ilgili, Hristiyanların Beytülmakdis'e korkularından giremediklerine dair görüşlerini bu bağlamda zikretmektedir. Hz. Peygamber'den rivayet edilen, “*Bu seneden sonra hiçbir müşrik; hac yapamayacak, Kâbe'yi çıplak tavaf edemeyecektir.*”⁴⁵ hadisine de yer vermektedir. Böylelikle Taberî umum anlamı ön plana çıkarmaktadır. Ona göre Allah'ın mescidlerini yıkmak isteyenler ve müminlerin ibadetlerine engel olanlar, cezalandırılma korkularından ötürü o mescidlere girmekten çekinmektedirler.⁴⁶

Taberî'nin burada ayrıntılı bir şekilde aktarılan görüşlerinden farklı düşünen müfessirler de mevcuttur. Örneğin İbn Kesîr, Taberî'den çok farklı düşünmektedir. İbn Kesîr mezkûr görüşleri aktardıktan sonra Taberî'nin tercih ettiği görüşe de yer vermektedir. Ancak Taberî'nin görüşüne katılmamaktadır. O, İbn Zeyd ve İbn Abbas'ın rivayet ettiği görüşün doğru olduğunu belirtmektedir. Zira Hristiyanların dini açıdan Yahudilerden daha inançlı olduklarını ifade etmektedir. Ayrıca Yahudilerin yaptıklarından dolayı Hz. İsa ve Hz. Dâvûd'un diliyle lanetlendiklerini bu sebeple de zikirlerinin o dönem için kabul edilmediğinin altını çizmektedir. Tarihî açıdan Taberî'nin düşüncelerini eleştiren İbn Kesîr, bağlam açısından da delillerini çürütmeye çabalamıştır. İbn Kesîr'e göre Kur'ân, Yahudi ve Hristiyanları zemmettikten sonra Hz. Peygamber'i ve ashabını Mekke'den çıkararak ve Mescid-i Harâm'da namaz kılmalarını engelleyen müşrikleri eleştirmeye başlamıştır. İbn Kesîr, Taberî'nin müşriklerin Mescid-i Harâm'ı yıkmaya girişimleri olmadığını ifade etmesini de tenkit etmektedir. “*Kureyşlilerin Kâbe'yi yıkmak için çabalamadıklarını dayanak olarak göstermesine gelince, onların yaptıklarından daha büyük bir yıkım var mı?!*” diyerek müşriklerin Hz. Peygamber'i ve ashabını Kâbe'den çıkardıklarını o mekânı putlarıyla, şirkleriyle istila ettiklerini belirtmektedir. Enfâl Sûresi 34, Tevbe Sûresi 17-18 ve Fetih Sûresi 25. âyetlerini de bu bağlamda zikretmekte ve şu derinlikli itirazda bulunmaktadır: “*Onun imarından kasıt, süslenmesi ve resimlerinin konulmasından ibaret değildir. Bilakis imarı, Allah'ın zikrinin ikame edilmesi ve orada şeriatının uygulanması, şirkten ve dine aykırı pisliklerden temizlenmesidir.*”⁴⁷ İbn Kesîr “*Aslında bunların oralara ancak korka korka girmeleri gerekir.*” âyetini de tercih ettiği görüşle uyumlu bir şekilde tefsir etmektedir. Ona göre Müslümanlar hakimiyet kurduklarında, müşrikler ancak cizye vererek yahut antlaşmayla Kâbe'ye girebileceklerdir. Hz. Peygamber'in

⁴⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Salat”, “10.

⁴⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/523

⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-azîm*, 1/388.

Mekke'nin Fethi sonrası, gelecek seneden itibaren müşriklerin Kâbe'yi hacedemeyeceklerini ve Kâbe'nin çıplak tavaf edilmeyeceğini ilan etmesini de bu bağlamda zikretmektedir. Hz. Peygamber'in bu tutumunu "*Ey iman edenler! Bilin ki Allah'a ortak koşanlar pislîğe batmışlardır; artık onlar bu yıldan sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar.*"⁴⁸ âyetinin tasdiki olarak değerlendirmektedir. İbn Kesîr diğer görüşe de yer vermektedir. Buna göre âyetteki mesâcid ifadesini, Beytülmakdis kapsamında değerlendirenlere göre ise âyetin değindiği kişiler Hristiyanlardır. Ayrıca İbn Kesîr, Hristiyanların Mescid-i Aksâ'ya korkularından giremediklerine dair Kâ'b el-Ahbâr (öl. 32/652-53 [?]), Süddî ve Katâde'nin konuyla ilgili rivayetlerine yer verir ve ardından bu rivayetlerin de âyetin umumuna dahil olmasına bir engel olmadığını söylemektedir. Zira Hristiyanların, Yahudilerin namazda yöneldikleri yer olan Kubbetü's-sahre'yi küçümsediklerini ve bundan dolayı da zelil duruma düşürüldüklerini ifade etmektedir.⁴⁹

Bu tercihiyle İbn Kesîr, her ne kadar âyeti müşriklere ve Mescid-i Harâm'a hamletse de umum anlamın da dikkate alınmasını mümkün görmektedir. Ancak Taberî'nin iddiasının, tarihî verilerle çeliştiğini düşünmektedir. Ayrıca âyetin bağlamını gerekçe göstermesinden de ikna olmadığı anlaşılmaktadır. Zira o, Ehl-i kitab'ın eleştirisinden sonra müşriklere odaklanıldığını belirterek âyetin hemen bir öncesi ve sonrasıyla ilişkilendirmekten ziyade genel konuya atıfta bulunmak istemiştir. Ayrıca onun âyetteki harap ifadesini, gerçek yani hakikî anlamıyla tefsir etmediği anlaşılmaktadır. Taberî âyetin gerçek ve zâhirî anlamını dikkate alırken İbn Kesîr ise âyetteki harap ifadesinin mecazî anlamını ön plana çıkararak âyette maddî bir harabın kastedilmediğine işaret etmektedir. Dolayısıyla da müşriklerin Resûl-i Ekrem'i Kâbe'den alıkoymalarını, Kâbe'yi şirkle kirletmelerini âyetin kastettiği anlam olarak yorumlamaktadır. Esasen İbn Kesîr, müşriklerin yaptığı zulümlere odaklanmayı sadece Ehl-i kitab'a odaklanılmasını doğru bulmamaktadır.

İbn Atıyye, âyetin anlaşılmasındaki ihtilafa dair önemli tespitlerde bulunmaktadır. Ona göre âyetteki mescidi Beytülmakdis'e hamledenler, gerçekleşmiş, somut bir yıkımın olduğunu düşünmektedirler. Âyetin Mescid-i Harâm'ı kastettiğini iddia edenler ise müminlerin o mekândan uzak tutulmasını, orada ibadetlerinin engellenmesini yıkım olarak değerlendirmişlerdir. Âyetteki Allah'ın mescidlerini yıkmak isteyenlerin Hristiyanlar olduklarını belirtenler, bu yıkımdan sonra uzun bir süre Hristiyanların Beytülmakdis'e girmeye cesaret edememelerini, böyle bir şeye kalkıştıklarında ise dövüldüklerine dair rivayetleri ön plana çıkarmışlardır. Âyeti Kureyş'e hamledenler ise Hz. Peygamber'in emriyle haccın müşriklere yasaklanmasını delil göstermişlerdir.⁵⁰

⁴⁸ et-Tevbe 9/28.

⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-azîm*, 1/388.

⁵⁰ İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, 1/199.

Bazı âlimler âyeti Buhtunnasr'a hamledenleri eleştirmektedir. Örneğin Reşîd Rızâ Taberî'nin bir tarihçi olmasına rağmen böyle bir hata yapmış olmasını anlamlandıramamaktadır.⁵¹ Ebû Bekr er-Râzî, âyette kastedilenlerin Buhtunnasr ve onlara yardım eden Hristiyanlar olduğunu belirten görüşü eleştirmektedir. Ona göre Katâde'nin rivayeti, ondan bu görüşü rivayet edenin yanlışlığından kaynaklanmaktadır. Râzî tarihçilerin ittifakla Buhtunnasr'ın döneminin Hz. İsa'nın doğumundan çok önceleri olduğunu belirttiğini, Hristiyanlığın Mesih İsa'nın doğumu sonrası ortaya çıktığını, zira ona intisap ettiklerini belirterek mezkûr görüşü tarihî veriler açısından eleştirmektedir. Bu durumda ona göre Hristiyanların, Buhtunnasr'a Beytülmakdis'in yıkılması için destek olmaları mümkün değildir.⁵²

Râzî konuyla ilgili görüşleri aktardıktan sonra Cessâs'ın tespitinden hareketle farklı bir yorumda bulunmaktadır. O, âyetlerin siyak-sibakının başka bir tercihi zorunlu kıldığını düşünmektedir. Ona göre kıblenin değişimi, Yahudilere ağır gelmiş ve bundan dolayı da insanların Kâbe'ye dönük namaz kılmalarını engellemeye çalışmışlardır. Râzî'ye göre Yahudilerin bu süreçte Kâbe'yi de yıkmak için çabalamış olmaları muhtemeldir. Bu sebeple de Yahudiler, kafirlerden bazılarını Kâbe'yi yıkmak için teşvik etmiş olmaları ihtimal dahilindedir. Ayrıca Yahudilerin, kibleye dönük namaz kılınmaması için Mescid-i Harâm'ı da yıkmaya noktasında bir çaba içerisinde olmuş olma ihtimalleri söz konusudur. Bu sebeple de Allah onları ayıplamıştır. Râzî bu tefsirinin, diğer tefsirlerden daha evla olduğunu da altını çizmektedir. Zira önceki âyetlerde Yahudi ve Hristiyanların kötü fiillerine yer verilmiştir. Âyetin devamında da aynı şekilde yapmış oldukları kötülükler zikredilmiştir. Dolayısıyla ona göre mezkûr âyette, Hz. Peygamber'i Mescid-i Harâm'dan engellemeye çalışan müşriklerin kabahatlerinin kastedilmiş olma ihtimali zayıftır. Aynı şekilde Ebû Bekir er-Râzî'nin de istidlalinden hareketle âyetin, Hristiyanların Beytülmakdis'i yıkmaları şeklinde yorumlanması da doğru değildir. Dolayısıyla ona göre tercih ettiği görüş en doğrusudur.⁵³ Bu durumda Râzî hem tarihî verileri hem de bağlamı dikkate almaktadır. Cessâs'ın aktardığı tarihî verilerden hareketle âyetin Hristiyanları kastetmediğini belirterek Taberî'nin de tercih etmiş olduğu görüşü kabul etmemiştir. Ancak her iki görüşü eleştiren Râzî'nin tefsiri de birçok açıdan eleştiriye açıktır. Zira Yahudilerin Kâbe'yi ve Mescid-i Harâm'ı yıkmaya girişimleri hatta onun ifadesiyle bunun için bir çaba içerisine girdiklerini ifade etmesine rağmen bunu destekleyen rivayetlere yer vermemiştir. Yahudilerin böyle bir girişimi olsaydı, Hz. Peygamber tarafından şiddetli bir şekilde cezalandırılırlardı. Kaldı ki Yahudilerin böyle bir şeye cesaret etmelerinin o dönemde ne denli mümkün olduğu da açıklanmaya ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla Râzî

⁵¹ Reşîd Rızâ, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-hakîm (Tefsîri'l-Menâr)* (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-âmmeh, 1990), 1/355.

⁵² Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/75.

⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/11.

âyetteki en çok dile getirilen iki görüşün dışına çıkmış ancak savunduğu görüşü temellendirme noktasında rivayetlere yer vermemiştir.

Bazı âlimler umum anlamın dikkate alınması gerektiği kanaatindedir. İbn Arabî'ye göre âyetteki mesâcid ifadesi, âm bir lafızdır ve cem ifadesiyle gelmiştir. Ona göre bu ifadenin bazı zamanlar ve bazı mescidlerle tahsis edilmesi mümkün değildir.⁵⁴ Kurtubî de âyette değinilen yıkımın gerçek anlamda olabileceği gibi manevî anlamda da mümkün olabileceğini belirtmektedir. İlgili görüşleri zikrettikten sonra “*Mescidlerde İslâm şeatirlerinin izhar edilmesi ve namaz kılınmasının iptal edilmesi onun harap kılınmasıdır.*”⁵⁵ diyerek odaklanması gereken noktaya işaret etmiştir.

Muhammed Abduh, “*Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan...*” ifadesinin Mekke müşriklerini “*Onların harap olması için çalışan...*” âyetinin ise Romalı putperestleri kastettiğini söyleyerek her iki grubu da âyetin kapsamında değerlendirmeyi tercih etmektedir. Bu durumda âyette, Hz. Peygamber ve ashabının Mescid-i Harâm'ı ziyaretlerini engelleyerek Allah'ın zikrine mâni olan müşriklerle; Allah'ın mescidlerini Câhiliye müşriklerinden önce harap eden Romalı putperestlerinin beraber zikredilmesi, iki fiilin kötülüğünün eşitliğine işaret edilmiş olmaktadır.⁵⁶ Abduh'un bu yorumunun, son derece zorlama olduğu ortadadır. Zira ifade edildiği üzere âyetlerin bağlamı Yahudi ve Hristiyanlar hakkındadır. Bu durumda âyetin öncesi ve sonrası Ehl-i kitabın zulümlerine, kötülüklerine odaklanırken araya Mekkeli müşriklerle Romalı putperestlerin tek bir âyette beraber zikredilip, onların mescidlere yaptıkları zulümlerin ele alınması ve ortak yönlerinin ön plana çıkarılması uzak ihtimaldir.

Yukarıda zikredilen bu görüşlerden de anlaşılacağı üzere müfessirlerin âyetin tefsirinde bir ittifakları mevcut değildir. Bu durumda selefin ve müfessirlerin ihtilafının nasıl değerlendirileceği önemlidir. Bu ihtilaflar, gerçek olmayan tenevvü ihtilafı kapsamında mı yoksa tezat ihtilafı (hakiki ihtilaf) olarak mı ele alınması gerekmektedir? Burada üzerinde durulması gereken konu, âyetin tefsirinde umum anlamı dikkate alan bir yaklaşımın da olduğudur. Bu bağlamda âyetin umumuyla hareket edenler için âyette, yeryüzünde zulme uğramış ve içerisinde ibadetlerin yerine getirilmesi engellenmiş her mescidin kastedilmiş olması mümkündür. Allah'ın mescidlerine saldıran her kişi de âyetteki zâlimler kapsamına dahildir. Bu bağlamda umum anlamı ön plana çıkaranlar için âyette kastedilen mescidin hangi mescid olduğunun tespiti çok önemli bir durum değildir.

Taberî, İbn Kesîr ve Râzî gibi âlimlerin tercihlerini ise bir yönüyle tezat ihtilafı kapsamında bir açıdan da tenevvü ihtilafı bağlamında irdelemek mümkündür. Şöyle ki; Râzî,

⁵⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1/50.

⁵⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/372.

⁵⁶ Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm*, 1/356.

Taberî, İbn Kesîr âyetteki kastedilen mescidin hangi mescid olduğunu ortaya çıkarmayı göz önüne almalarından dolayı tüm mescidlere değil, âyetin bahsettiği mescidin hangi mescid olduğuna odaklanarak âyette bahsi geçen mescidi tespit etmek istemişlerdir. Esasen bu yaklaşım tefsirde lafzın derinliklerine inme ve arka planı tespit etme gayretinden başka bir şey değildir. Bu sebeple de tüm karinelere; tarihî veriler, siyak-sibak, Kur'ân bütünlüğü gibi delillerden hareketle kastedilen mescidin ne olduğunu tespit etmek istemişlerdir. Zira onların bakış açısına göre âyette zikredilen *mesâcid* ifadesi umum bir lafız değildir. Yani tüm mescidleri kasteden bir lafız değildir. Bu olmadığına göre hangi mescidin kastedildiğinin tespit edilmesi anlam kazanmaktadır. Bu sebeple de mezkûr müfessirlerden her biri, âyetteki *mesâcid* ifadesiyle hangi mescidin kastedildiği ve engelleyenlerin kimler olduğu ile ilgili tercihlerde bulunmuştur. Bu yönüyle görüşlerini tezat ihtilafı bağlamında değerlendirmek mümkündür. Zira Taberî için âyetteki mescidin Mescid-i Harâm olmayacağı açıktır. Bu durumda birinin tercih edilmesi gerekmektedir. Ancak müfessirlerin belirttiği üzere âyetin Mescid-i Harâm'ı veya Beytülmakdis'i kastetmiş olması, Allah'ın mescidlerine saldıranları âyetin kapsamı dışında tutmamaktadır. Bilakis âyet, yeryüzünde Allah'ın mescidlerine saldıran herkesi de aynı vasfı almaya müstahak kılmaktadır. Bu yöntem, nüzûl sebeplerinin öncelikle âyetin kapsamına girdiği ve o nüzûl sebebine benzer her şahıs ve olayın da âyete dahil olduğu yaklaşımının bir neticesidir.

Sonuç

Bu çalışmada Allah'ın mescidlerine saygıyla yaklaşan, gerçek fonksiyonlarının icra edilmesi için çabalayan ve onu korumak için elinden geleni yapanlarla; Allah'ın mescidlerini yıkmak isteyen, müminlerin mescidlere girmelerini engelleyen, mescidleri aslı fonksiyonlarından uzaklaştıranların kimler olduğuyla ilgili Kur'ân perspektifinden hareketle mukayeseli bir okumaya yer verildi. Bu bağlamda Tevbe Sûresi 107-110. âyetleri ile Bakara Sûresi 114. âyeti irdelendi. Çalışmada Tevbe Sûresi 107-110. âyetlerinde geçen *takvâ* üzerine inşâ edilmiş mescidle münafıkların inşâ ettikleri mescid mukayeseli bir okumayla incelendi. Tevbe Sûresi'nde geçen '*takvâ üzerine inşâ edilmiş mescid*'den kastın ne olduğu ve onu inşâ edenlerin kimler olduğuyla ilgili müfessirlerin farklı değerlendirmelerinin mevcut olduğu anlaşılmıştır. Bazıları âyetteki mescidi, Kubâ Mescidi ve âyette övülenlerin ise Kubâ ehli olduğunu belirtirken, bazı müfessirler ise mescidi, Mescid-i Nebevî ile tahsis etmiştir. Kimi müfessirlerin ise âyeti her iki mescide de şamil kıldıkları görülmüştür. Âyeti belli bir mescidle tefsir etmekten kaçınıp, yeryüzünde *takvâ* üzerine inşâ edilmiş her mescidi âyete dahil kılan yorumların da mevcudiyetine çalışmada yer verilmiştir.

Kur'ân'ın, Allah'ın mescidlerinde, Allah'ın zikrini engelleyen ve onu yıkmak için çabalayanlardan bahsettiği Bakara Sûresi 114. âyeti de bu çalışmanın merkezinde yer alan âyetlerden biridir. Bu âyette, mescidleri yıkmak için çabalayanlardan bahsedilmektedir. Tespit edildiği kadarıyla âyeti gerçekleştirmiş bir yıkım bağlamında irdeleyenler, âyeti tarihte

gerçekleşmiş bir olay bağlamında tefsir etmişlerdir. Örneğin âyetin Hristiyanları kastettiğini, zira onların Beytülmakdis'i yıkma girişimlerinden dolayı kınandıklarını dile getirilenler bu çerçevede yaklaşmışlardır. Âyetin bahsettiği yıkımı, manevî bir yıkım bağlamında okuyanlar ise âyetin müşrikleri kastettiğini dile getirmişlerdir. Âyetteki mescidi belli bir mescidle ve onu yıkmak isteyenleri de belli bir grupla tahsis etmekten imtina edip âyetin umum anlamını daha ön plana çıkarma gayreti içerisinde olanlarda olmuştur. Çalışmada mezkûr âyetlerin tefsirinde farklı yaklaşımlar, delilleriyle ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şâhîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Cessâs, Ebû Bekr. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Abdüsselâm Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1994.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir. *Dürcü'd-dürer fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Tal'at Salâh el-Ferhân-Muhammed Edîb Şekûr. Amman: Dâru'l-fikr, 2009.
- Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: Mektebetü'l-Asriye, ts.
- Ebû Hayyân Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît*. thk. Sıdkî Muhammed Cemil. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1420.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ *Hâtemü'n-nebiyyîn*. Kahire: Darü'l-fikr, 1425.
- Ebû Zehre, Muhammed. *Zehretü't-tefâsîr*. b.y.: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, ts.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1422.
- İbn Cüzeyy, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*. nşr. Abdullah Halidî. Beyrut: Dâru'l-Erkâm b. Ebî'l-Erkâm, 1416.
- İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*. thk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî. *es-Sîretü'n-nebeviyye li-İbn Hişâm*, thk. Mustafa es-Sekkâ - İbrâhim el-Ebyârî - Abdülhafiz eş-Şelebî. Kahire: Mektebetü Mustafa el- Babî el-Halebî, 1955.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer Kureşî. *Tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm*. nşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1419.
- İbn Kesîr, İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Kahire: Matbaatü's-Saâde, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm. *Mecmû'u fetâvâ*. nşr. Abdurrahman b. Muhammed Kasım. Riyad: Mecmau'l-Melik Fahd li't-Tibaeti'l-Mushafi's-Şerif, 1416/1995.

- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Karaalp, Cahit. "Kur'an'da "Mescid" Kavramı Ve Türkiye'de Cami Hizmetlerinin İyileştirilmesi". *Van İlahiyat Dergisi* 9/14 (2021), 64-90.
- Kubat, Mehmet. "İslâm Toplumunun Birlik ve Beraberliğini Sağlama Merkezleri Olarak Câmî ve Mescidler". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (2020), 5-31.
- Kur'an. Erişim 5 Ocak 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr>.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. nşr. Ahmed Berdevûni. Kahire: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*. nşr. Mecdî Baslûm. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1392.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-gayb. et-Tefsîrü'l-kebîr*. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1420.
- Rızâ, Reşîd. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-âmme, 1990.
- Süyûtî, Celâleddîn. *ed-Dîbâc alâ Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. thk. Ebû İshâk el-Huveynî el-Eserî. Arabistan: Dâru İbn Affân, 1996.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. Şam: Dâru İbn Kesîr, 1414.
- Şinkîti, Muhammed el-Emîn. *Edvâ'ü'l-beyân fî izâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed İbn Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Şakir. Mısır: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ Sevre. *Süneni't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir – Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1975.
- Vâkidî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. *Megâzî*. thk. Marsden Cons. Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1989.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1988.
- Zümrüt, Osman. "İslam Tarihinde "Zararlı Mescid"(Mescid-i Dırar) Olayı ve Günümüze Anımsattıkları". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/17 (2004), 9-30.